

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет іноземних мов
Кафедра теорії та практики іноземних мов**

Таярані Бехтері Олена Анатоліївна

**ІННОВАЦІЇ В КОНЦЕПТОСФЕРІ CULTURE В СУЧАСНІЙ
АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Спеціальність 035.041 Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська

РЕФЕРАТ

на
випускню кваліфікаційну роботу
за освітньою програмою
«Філологія. Германські мови та літератури
(переклад включно), перша – англійська»

Умань – 2023

Магістерською роботою є рукопис.

Роботу виконано в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини.

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК: д-р пед. наук, професор Безлюдний О. І.

РЕЦЕНЗЕНТ: д-р пед. наук, професор Комар О. С.

Захист відбудеться 31.05.2023 р. о 9.00 на засіданні ЕК факультету іноземних мов.

З роботою можна ознайомитись на кафедрі теорії та практики іноземних мов, за адресою: 20308, м. Умань вул. Садова, 28, ауд. № 405.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	2
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОНЦЕПТОСФЕРИ CULTURE.....	11
1.1 Концепт у сучасних лінгвістичних студіях	11
1.2 Предметна область дослідження концептів культури.....	18
1.3 Методологія і методика дослідження концептосфери CULTURE	30
РОЗДІЛ 2 НЕОЛОГІЙНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ КОНЦЕПТІВ КУЛЬТУРИ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	35
2.1 Гіперконцепт FASHION та його похідні	35
2.1.1 Інноваційна об'єктивація гіпоконцепту FASHION PRODUCT	36
2.1.2 Інноваційна об'єктивація гіпоконцепту HUMAN IN FASHION.....	42
2.2 Гіперконцепт LITERATURE та його похідні.....	47
2.2.1 Інноваційна об'єктивація гіпоконцепту LITERATURE PRODUCT....	49
2.2.2 Інноваційна об'єктивація гіпоконцепту HUMAN IN LITERATURE.....	61
2.3 Гіперконцепт VISUAL ART та його похідні.....	65
2.3.1 Інноваційна об'єктивація гіпоконцепту VISUAL ART PRODUCT.....	67
2.3.2 Інноваційна об'єктивація гіпоконцепту HUMAN IN VISUAL ART.....	85
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Поліпарадигмальний стан розвитку сучасної лінгвістики зумовлює актуалізацію пошуку взаємозв'язку між мовними та розумовими процесами. Питання про виникнення індивідуально-особистісної основи мовних явищ, у свою чергу, інспірує дискусії щодо антропофактора в сучасному мовознавстві, водночас вивчення та таксономія лінгвальних явищ уможлиблює детальне відтворення глобальної картини світу.

Отже, когнітивний підхід до вивчення мовних процесів є допоміжним у формуванні уявлення про фундаментальні когнітивні здатності людини. Особливий інтерес викликають принципи когнітивної лінгвістики, адже в полі зору опиняються складні співвідношення між концептами культури та їхнім значенням у мові та в культурі англомовних носіїв.

Важливими параметрами в дослідженні природи концепту є його багатозначність, цінність і актуальність для культури, багат шаровість структури, дискретність, стабільність, рухливість кордонів концепту і визначеність його функцій [97]. Динамічні процеси, що останніми роками спостерігаються в царині лінгвістики, спровокували зацікавленість проблемою визначення концептів у рамках синергетичної парадигми, адже сьогодні спостерігаються значні зрушення від традиційних підходів до вивчення концепту та концептуальної системи. Синергетика слугує допоміжним апаратом для сучасної лінгвістики: завдяки новому куту зору, цей підхід сприяє доповненню термінології та дослідницького інструментарію, а також формуванню більш точного та систематизованого уявлення про певні явища за допомогою залучення принципів з інших галузей наук.

Аналіз ієрархічної природи концептуальних утворень, у яких кожний компонент повторює основні риси функцій, структуру і форму цілого [66] настановує на розуміння зв'язків когнітивної лінгвістики з природничими науками, зокрема, фізикою. У контексті вищевикладеного, продуктивним видається використання принципів синергетичного підходу та дослідницької

методології лінгвокогнітивістики для вивчення концептуальних параметрів лексичних інновацій сучасної англійської мови. Завдяки тому, що впродовж багатьох десятиліть англійська лише укріплює свої позиції як світова *lingua franca*, як лінгвальний базис для формування інших мов (зокрема, мов програмування), як сприятливе середовище для утворення нових лексичних одиниць для номінації новітніх явищ (а відтак – і як невичерпне джерело лексичних запозичень для інших мов), сьогодні дослідження лексичних інновацій або новотворів із погляду збагачення, розширення та уточнення англійської концептуальної картини світу є особливо актуальними.

Детальний розгляд лексичних інновацій, які в більшості випадків фіксуються в електронних словниках, уможливорює відстеження та аналіз процесів і механізмів англійської лінгвокультури, розуміння та реконструкцію її структури як когнітивного утворення через призму вербальних процесів. На формування нових лексичних одиниць впливають деномінативний, стилістичний чинники та тиск мовної системи [40], а одним із принципів утворення неологізмів, який привносить синергетичний параметр, є принцип лінгвальної економії. Важливим фактом є те, що в постійному використанні в мові залишаються, насамперед, новотвори, які допомагають описати найнагальніші проблеми людства, тим самим, завдяки аналізу мовних одиниць з'являється можливість ідентифікувати найактуальніші питання сучасної культури.

Під поняттям «культура» найчастіше розуміють специфічний спосіб організації та розвитку людства, який реалізується за допомогою матеріальних продуктів та духовних цінностей, які підтримуються нормами та спеціалізованими регулювальними інститутами. У процесі добору та аналізу неологізмів було вирішено відмовитися від таких важливих параметрів класифікації цього поняття, як елітарність та масовість, адже на сучасному етапі розвитку глобальної культури грань між цими параметрами вже є доволі розмитою. Кількісний та якісний склад відібраних та проаналізованих інноваційних лексичних одиниць свідчить про інтенсивний

розвиток таких сфер культури, як література, образотворче мистецтво, шоу-бізнес, мода та віртуальна культура. Попри наявність ґрунтовних праць вітчизняних та зарубіжних науковців, які описують та аналізують концепти культури, відсутній інтеграційний підхід щодо структури англосфери CULTURE та її складових. Умовна ригідність та здатність концептів культури модифікуватись під впливом екстралінгвальних чинників посилює перспективність аналізу як окремих складових, так і всієї концептосфери CULTURE у лексичному узусі сучасних носіїв англійської мови.

Актуальність теми зумовлена, по-перше, потребою висвітлення вербальної актуалізації культурних чинників у зв'язку із загальною антропоцентричною орієнтованістю сучасної лінгвістики; по-друге, необхідністю дослідження лінгвального рівня функціонування складників концептосфери CULTURE у сучасному англосферному соціумі; по-третє, відсутністю у вітчизняному та іноземному мовознавстві чіткого лінгвокогнітивного бачення структури концептосфери CULTURE та особливостей її вербалізації у сучасній англійській мові.

Метою роботи є з'ясування специфіки неологізмів, які репрезентують особливості сучасної сфери культури.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- висвітлити поняття «концепт» крізь призму сучасних лінгвістичних теорій;
- узагальнити основні дослідницькі підходи до опису структури концептів;
- розкрити особливості структури та семантики концептосфери CULTURE в рамках лінгвокогнітивного та лінгвосинергетичного підходів;
- відібрати новотвори, що вербалізують зазначену концептосферу;
- проаналізувати та виявити особливості вербалізації сфери культури в сучасній англійській мові.

Об'єктом дослідження є концептосфера CULTURE у сучасній англійській лінгвокультурі.

Предметом дослідження є когнітивний та синергетичний аспекти вербалізації концептосфери CULTURE.

Матеріалом дослідження слугували близько 1000 лексичних та фразеологічних інновацій, які використовуються в таких сферах, як література, образотворче мистецтво, шоу-бізнес, мода та у віртуальному просторі. Джерелами матеріалу були друковані та електронні словники неологізмів, англійськомовні газетні видання та інтернет-публікації за 2001-2023 рр.

Теоретико-методологічна база дослідження інтегрує когнітивний підхід до аналізу мовних та мовленнєвих проявів сучасної англійської культури, спираючись на когнітивні дослідження таких вчених, як Н. Д. Арутюнова [32], А. П. Бабушкін [35, 36, 37], С. Г. Воркачев [38, 39], В. Еванс [7, 8, 9], С. А. Жаботинська [54, 55, 56, 57], В. І. Карасик [67], Дж. Лакофф [18, 19], В. А. Маслова [81, 82], А. М. Приходько [97, 98], О. О. Селіванова [101, 102]. Залучення лінгвосинергетичного підходу до окреслення параметрів концептосфери CULTURE спирається на дослідження Н. Ф. Алефіренка [28, 29, 30, 31], Т. І. Домброван [44, 45, 46], С. М. Єнікєєвої [50, 51, 52, 53], Г. Г. Молчанової [85, 86, 87], Л. С. Піхтовнікової [90, 91, 92, 93, 94], Н. В. Таценко [104]. Аналіз неологізмів англійської мови, що репрезентують концептосферу CULTURE, ґрунтувався на наукових розвідках Л. Б. Гацалової [40], Ю. А. Зацного [58, 59, 60, 61, 62, 63], М. Кадоха [15], О. Л. Клименко [69, 70, 71, 72], О. А. Кольцової [73], Ю. О. Мельник [83], М. О. Шутової [109]. Виявлення специфіки відібраних неологізмів також проводилося з урахуванням результатів соціальних досліджень О. І. Глазунової [41], Ю. М. Ємельянова [48], М. С. Кагана [64], М. Г. Маклюєна [78], Т. Парсонса [17].

Методологія дослідження визначається завданнями, матеріалом та загальною спрямованістю роботи, що зумовлює її концептуальні засади.

Базовою інтегративною методикою дослідження визначено концептуальний аналіз, який включає в себе такі методи дослідження: метод лексикографічного дослідження – для визначення первинного значення мовних одиниць; метод контекстуального аналізу – для уточнення та доповнення імпліцитного змісту концептів; метод структурно-словотвірного аналізу – для виявлення структури, способів, моделей та механізмів утворення нових номінацій та їхніх похідних; виявлення дериваційного потенціалу номінанту концепту та відбиття особливостей його вербалізації в процесі дослідження концептосфери; метод кількісного аналізу – для визначення кількісних показників вербалізації представленої тематики.

Наукова новизна роботи визначається об'єктом та предметом дослідження та зумовлюється такими результатами: проведено інтеграційний лінгвокогнітивний аналіз особливостей вербалізації найбільш об'єктивованих концептів культури на матеріалі сучасної англійської мови; виявлено та реконструйовано ієрархічну організацію концептосфери загалом та її складових концептів; визначено специфіку актуалізації концептів культури на основі відібраного лексичного та фразеологічного матеріалу.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що вона деталізує когнітивні, лінгвокогнітивні, культурологічні параметри функціонування англійської мови. Уточнено понятійний апарат, що розширює термінологічний спектр когнітивної лінгвістики з використанням принципів лінгвосинергетики. Розкрито роль екстралінгвальних чинників, які впливають на формування та трансформації концептів культури. Встановлено особливості актуалізації концептів культури в сучасній англійській мові.

Практичне значення наукової роботи полягає в можливості використання матеріалів та результатів дослідження у викладанні нормативних курсів із лексикології (розділ «Неологія»), спецкурсів із лінгвокогнітології, лінгвоконцептології та лінгвосинергетики у вищих навчальних закладах. Практичні здобутки наукового дослідження можуть

бути застосовані в навчально-методичній роботі, на практичних заняттях з англійської мови, під час лексикографічної практики укладання довідників, словників та глосаріїв.

Апробація результатів дослідження. Основні результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та практики іноземних мов Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Лабораторії лінгвокультурології та зіставної лінгвістики, зібраннях студентської проблемної групи «Сучасні тенденції розвитку лексикології англійської мови» та обговорювалися на Міжнародній науковій Інтернет-конференції “Актуальні проблеми прикладної лінгвістики” (м. Умань, 2022 р.), V Всеукраїнській студентській науково-практичній Інтернет-конференції «Сучасні філологічні дослідження: традиції та інновації» (м. Умань, 2023 р.), Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики” (м. Умань, 2023 р.), I науково-методичному семінарі «Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення» (м. Умань, 2022 р.), звітних науково-практичних конференціях викладачів, аспірантів, магістрантів та студентів Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (м. Умань, 2022 р., 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження відображені в 3 наукових публікаціях автора:

1. Таярані Бехтері Олена. Специфіка лінгвокультурних концептів. *Проблеми романо-германської філології та іншомовної лінгвометодики у ціннісних вимірах сьогодення* : матеріали I наук.–метод. семінару. Умань, 2022.: 3б. наук. праць. – Умань, 2022. – Вип. 1. – С. 87–90.

2. Таярані Бехтері О. А. Гіперконцепт VISUAL ART та його похідні. *Актуальні проблеми прикладної лінгвістики* : матеріали Міжнар. наук. Інтернет-конф., м. Умань, 2022 р. Умань : ВПЦ «Візаві», 2022. – С.56–59.

3. Таярані Бехтері О. А. Інноваційна репрезентація концепту LITERATURE. *Актуальні проблеми лінгвістики та лінгводидактики* :

збірник наук. праць студ.-філол., Умань : ВПЦ «Візаві», 2023. Вип.21. С. 75–78.

Обсяг і структура дослідження. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та списку джерел ілюстративного матеріалу. Загальний обсяг роботи разом із бібліографією становить сторінок.

ВИСНОВКИ

У представленій роботі були розглянуті особливості вербалізації концептосфери CULTURE у сучасній англійській мові, що надало змогу сформулювати такі висновки.

У контексті дослідження світ культури сприймається як результат загальних розумових і фізичних зусиль людства, спрямованих на вдосконалення світу природи, задля задоволення потреб людини. Творчий потенціал, який реалізується через мистецькі напрями, професійна культура, культура спілкування, культура соціальних відносин – усе це є компонентами нашого бачення концептосфери CULTURE.

Сучасне мовознавство розглядає антропоцентричний орієнтир у дослідженнях як спосіб відбиття повної картини світу, за допомогою якого можливим стає вивчення всього шару не тільки людських знань про світ, а й про природу самої людини. Важливе місце в подібних дослідженнях займає поняття «концепт», адже це ментальне утворення є результатом колективної свідомості, що зберігається в національній пам'яті мовців завдяки процесу вербалізації, іншими словами, концепт можна порівняти з «колективним несвідомим».

Важливе місце має роль концепту в системі культури, а саме – його зв'язок із самим культурним генезисом, через той факт, що кожний концепт є частиною культурної матриці з присутніми ціннісними та поняттєвими сторонами. На базі методології, запропонованої А. М. Приходько, термін «поле» розширено у такий спосіб, щоби продемонструвати цілісність системи та ієрархічність структурованості концептосфери CULTURE.

До розгляду запропоновано системний устрій концептосфери, складовими якої є гіперконцепти, гіпоконцепти, мезоконцепти та катаконцепти. У нашому дослідженні поняття «гіперконцепт» – це абстрактне концептуальне утворення без характерної національної специфіки, яке має чітке визначення в професійній термінології.

На базі відібраного лексичного матеріалу висвітлено процеси об'єктивації концептів культури в сучасній англійській мові. За обсягом лексичного контенту концептуальні утворення гіперрівня були розташовані у порядку зростання: FASHION, LITERATURE, VISUAL ART.

Встановлено закономірність між формуванням нових номінацій та інверсійними відношеннями всієї концептуальної системи з гіперконцептом VIRTUAL CULTURE – кількість інновацій, безпосередньо пов'язаних із віртуальним світом, які входять до складу концептуального утворення, стимулює збільшення його лексичного наповнення (виникнення неологізмів, які опосередковано пов'язані з новими технологіями).

Отже, простежується взаємозв'язок між наближенням концептуальних утворень до гіперконцепту VIRTUAL CULTURE та кількістю нових номінацій у їх лексичному складі.

Віртуальна культура створила передумови для виникнення хаосу в структурі гіперконцепту VISUAL ART, який потенційно міг призвести до загибелі всієї підсистеми, ввівши її в найважчий стан неврівноваженості (у порівнянні із іншими складовими концептосфери CULTURE).

Несподіваним явищем стала адаптація концептуальної системи саме завдяки симбіозу сталих понять та віртуальних реалій, які й спровокували стан нерівноважності, підштовхнувши до подальшого розвитку системи (з характерними відмінностями в структуризації). Дії різних типів атракторів (точкового, періодичного, квазіперіодичного) викликали стан хаосу в системі, але цілий спектр альтернатив, наданих віртуальним світом, призвів гіперконцепт VISUAL ART до нової структуризації, у якій мовна система спромоглася досягти рівноваги, вивівши із кризового стану концептуальну систему.

Реконструкція концептосфери CULTURE на базі інновацій сучасної англійської мови створює оманливе відчуття квазіфрактальності (уявної фрактальності) концептуальної системи на нижчих рівнях, адже в цьому дослідженні мезо- та катаконцепти не наслідують загальні принципи

систематизації через універсальні категорії AGENT та OBJECT. Однак, вихід за рамки мовної периферії може надати ширше розуміння представленої концептосфери, адже неологічні процеси не задовольняють повною мірою потребу в демонстрації наслідування однакових принципів розвитку на всіх рівнях концептосфери CULTURE.

Доведено закономірність між формуванням фразеологічних новотворів і впливом віртуальної культури – наближення концептуальних утворень до гіперконцепту VIRTUAL CULTURE стимулює мовну систему використовувати фразеологічні ресурси.

У більшості випадків «енергії» семантичного наповнення однієї лексичної одиниці та її дериватів не є достатньо для створення номінації об'єкта, який хоча б опосередковано пов'язаний із використанням комп'ютерних технологій.

Присутність значної кількості концептуальних утворень на нижчих рівнях системи свідчить про дисипативний характер концептосфери CULTURE, в рамках якої відбувається рух елементів. Саме тому детальний аналіз катаконцептів викликає зацікавленість, адже завдяки відстеженню динаміки флуктуацій можливе передбачення подальших варіантів існування та розвитку англomовної лінгвокультури.

Лінгвосинергетичний підхід до реконструйованої на основі аналізу неологізмів сучасної англійської мови концептосфери CULTURE став інструментом для виокремлення та розуміння сучасних культурних процесів англomовного соціуму. Встановлено, що розвиток концептуальної системи сучасної англomовної культури має стохастичний характер – детерміновані попередніми поколіннями ціннісні параметри повністю втратили свої позиції (елітарність / масовість, духовність / матеріальність), лінійне бачення культурних процесів взагалі не є можливим, натомість простежуються інверсійні відносини з об'ємною культурною складовою – віртуальною культурою.

На основі отриманих результатів можна стверджувати, що концептосфера CULTURE є відкритою нелінійною системою, яка демонструє багатоваріантності розвитку та альтернативні шляхи еволюції завдяки значній кількості реконструйованих концептів. Внутрішня організація концептосфери CULTURE демонструє системні якості, які є обов'язковими для нормального функціонування та розвитку самої системи, що свідчить про присутність когерентності. Саме цей параметр допомагає переходити складовим системи в узгоджений стан та підтримувати необхідний темп існування та розвитку.

Аналіз лексичного наповнення концептів свідчить, що гіперконцепт VIRTUAL CULTURE є причиною еволюційної динаміки концептосфери CULTURE у сучасній англійській мові. Віртуальна культура створила передумови для виникнення хаосу в структурі концептосфери CULTURE, який потенційно міг призвести до загибелі підсистем різних рівнів (особливо чітко це простежується на прикладі гіперконцепту VISUAL ART, завдяки відмінностям у його структуризації), увівши її в стан нерівноважності. Несподіваним явищем стала адаптація всієї концептуальної системи саме завдяки симбіозу сталих понять та віртуальних реалій.

Перспективу подальших студій вбачаємо в діахронічному вивченні вербалізації концептосфери CULTURE, адже дослідження історичної еволюції культурних процесів допоможе повною мірою розкрити лінгвосинергетичні особливості функціонування представленої когнітивної системи.